

चराहरू - रीचक जानकारी

- अणु प्रचारार्थ (डिजी)

ओरियन्टल बर्ड क्लब
बेलायत

श्री ५ महेन्द्र प्रकृति
संरक्षण कोष
सदर चिडियाखाना, जावलाखेल

नेपाल पंक्षी संरक्षण
सघ

Photographs and Color plates

Photographs by David Cottridge, source KMTNC/ACAP
Pages : Front Page (last two), 3, 11 (last row, 1st row/1st column), 23, 25 (below).

Colour Plates : Illustrations by Hiralal Dangol & Sharada Dangol
Source: Lumbini Crane Conservation Centre
Pages : back of table index, 6, 9, 11 (second row, 1st row/2nd column), 25 (first), back cover background.

Photographs & color plates by Paul Sterry & Sanchit Lamichanne
Source : Bird Conservation Nepal
Pages: 17, front cover above

Photographs by Raju Acharya (Sharma)
Pages: 18, 21, back cover below

Color plate
Source : Child craft
Page : 2

Oriental Bird Club UK, श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष, सदर चिडियाखाना, जावलाखेल, पंक्षी संरक्षण संघद्वारा २००४ मा प्रकाशित यस प्रकाशनको कुनै पनि अंश पूर्ण रूपमा वा आंशिक रूपमा प्रकाशन गर्दा यसको शीर्षक र सर्वाधिकार सम्पन्न यसका प्रकाशक तथा लेखकको नाम उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

पुस्तकको नाम : चराहरू-रोचक जानकारी

प्रकाशन मिति : २०६१ साल वैशाख

मूल्य : निःशुल्क

प्रिन्टिङ तथा डिजाइन : सिग्मा जनरल अफसेट प्रेस

श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष

संरक्षक: श्री ५ महाराजाधिराज हार्मेश वीर विक्रम शाह देव
आयोजक: श्री ५ युवराजाधिराज पारस वीर विक्रम शाह देव

शुभ-कामना

चराहरूका विषयमा खोज तथा अनुसन्धान गरी यसबारे तथ्यपरक सूचना प्रवाह गर्ने जनशक्ति मुलुकमा अझै अपर्याप्त नै छ । यसै क्रममा चराहरू रोचक जानकारी का साथमा श्री राजु आचार्यलाई पाउदा चरा जगतले एउटा नया उत्साही युवाको दरिलो सहयोग प्राप्त गरेको मैले महशुस गरेको छु ।

श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष अन्तर्गत अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजनामा प्राकृतिक श्रोत संरक्षण सहायक पदमा कार्यरत श्री राजु आचार्यले मनाङ्ग मुस्ताङ्ग जस्ता हिमाली जिल्लाहरूमा रहेर आफ्नो पदिय दायित्व पालना गर्नुको अतिरिक्त चराहरू सम्बन्धि खोज तथा अनुसन्धान गरी पुस्तक तयार गर्न सक्नु निश्चयनै एउटा अथक प्रयास र कडा मेहनतको प्रतिफल हो । म वहाको यस खोज मुलक प्रयत्नको प्रशंसा गर्दछु ।

चराहरू सम्बन्धि चासो राख्ने जो कोहिको पनि जिज्ञासा मेटाउन प्रस्तुत पुस्तक उपयोगी रहने कुरामा कुनै सन्देह छैन । आगामी दिनहरूमा श्री आचार्यलाई यसै गतिला सिर्जनाहरू गर्न जांगर लागिरोहोस भन्ने कामना गर्दै प्रस्तुत पुस्तकको पूर्ण सफलताको निम्ति शुभकामना प्रकट गर्दछु ।

अरुप रजौरिया

अरुप रजौरिया
सदस्य सचिव
२०६१ वैशाख १७

समेत सहयोग गर्नुहुने मित्र श्री कमल थापाको सहयोगलाई मैले आजीवन स्मरण गर्नेपर्ने हुन्छ । भाषिक त्रुटिहरू हटाई पुस्तकलाई बढी पठनीय र बोधगम्य बनाउन पुस्तकको आद्योपान्त शुद्धीकरण गर्न सहयोग गर्नुहुने साहित्यकार श्री ठाकुर घिमिरे 'कुसुम' तथा मेरा अनन्य मित्र रामबहादुर मिजारप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यस्तै चराहरूसम्बन्धी विषयमा विविध जानकारी गराई पुस्तकलाई विषयवस्तुमा बढी गहन र तथ्यपरक बनाउन प्राविधिक टेवा पुऱ्याउनुहुने आदरणीय गुरुहरू प्रा. करन बहादुर शाह, श्रीमती सरिता ज्ञवाली, चराविद् श्री राजेन्द्र सुवाल र डा. हेमसागर बराललाई पनि हृदयतः धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

पुस्तक प्रकाशनमा आर्थिक समस्याले निकै पिरोल्ने गर्छ । यो पुस्तकलाई प्रकाशन गर्न आवश्यक पर्ने रकम उपलब्ध गराउन सहयोग गर्ने 'Oriental Bird Club-UK', श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष सदर चिडियाखाना, जावलाखेल, आर्थिक तथा प्राविधिक दुवैतर्फबाट सहयोग गर्ने 'नेपाल पंक्षी संरक्षण संघ', काठमाडौं तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने लुम्बिनी सारस संरक्षण केन्द्रप्रति सदा ऋणी छु, जसका आड र भरोसा पाएर मेरा लेखाइहरूले पुस्तकको रूपमा सुरक्षित हुनपाए । साथै यस पुस्तकमा समेटिएका विभिन्न विषयवस्तुहरू संकलन गर्ने क्रममा प्रयुक्त सम्पूर्ण लेख तथा पुस्तकहरूका प्रकाशक तथा लेखक महोदयहरू जो सन्दर्भ-सूचीमा अंकित छन्, लाई पनि विशेष धन्यवाद टर्क्याउन चाहन्छु ।

अन्तमा, यो पुस्तकले चराहरूसम्बन्धी अभिरुची राख्ने प्रिय पाठकवृन्दको थोरै जिज्ञासा मात्र भए पनि मेट्न सकेछ भने मैले मेरो प्रयास सफल भएको ठान्नेछु । बुझ्नुक पाठक समुदायबाट प्राप्त हुने सुझाव र सल्लाह मेरा आगामी दिनका निम्ति थप ऊर्जा ठहरिनेछन् ।

धन्यवाद ।

लेखक

ईमेल : rajuhugu_13@yahoo.com

विषय सूची

ले	कहाँ
परिचय	१
उत्पत्ति	२
रैथाने र फिरन्ते	३
खाना	३
किन र कसरी उड्छन् ?	४
सिमसार हिमाली तथा तराई क्षेत्रका चराहरू	४
प्याँख र पखेटाहरू	५
हेर्ने र सम्भन्ने शक्ति	५
रात्रीजीवन	६
चराहरूको वर्गीकरण	७
सञ्चार प्रणाली	७
सामाजिक जीवन	८
क्षेत्र निर्धारण	८
जोडी खोज्ने कार्य	९
पालनपोषण	१०
वसाइँसराई	१२
नेपालमा चराहरूको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	१२
नेपालमा चरा संरक्षणको अवस्था	१४
नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरू तथा त्यहाँ पाइने चरा प्रजातिको संख्या	१५
चराहरूको महत्व	१५
नेपालमा चराहरूको संख्या घट्नुका कारणहरू	१७
संरक्षणका लागि सुझावहरू	२०
चराहरूको अवलोकन	२१
चराहरू पहिचान गर्ने तरिकाहरू	२२
नेपालमा चराहरूसम्बन्धी कानूनी प्रावधान	२४
पंक्षी पालनसम्बन्धी नयाँ कार्यनीति	२५

सारस

परिचय

चराहरू थंस्ता जीवहरू हुन् जसको शरीर प्वांखहरूले ढाकिएको हुन्छ र तिनीहरू आकाशमा उड्न सक्छन् । कुनै कुनै चराहरू उड्न सक्दैनन् जस्तै: पेन्गुईन, अस्ट्रिच आदि । उड्न नसक्ने जातका चराहरू हाम्रो देशमा पाइँदैनन् । चराहरू तराईदेखि पहाड, मरुभूमिदेखि हराभरा जमीन र पानी सबै क्षेत्रमा पाइँन्छन् । संसारमा हाल सम्मको अध्ययनबाट ९०४० धरीका चरा भेटिएका छन् । ती मध्ये आधा भन्दा बढी वन क्षेत्रमा मात्र पाइँन्छन् । नेपालमा हालसम्म ८६१ प्रकारका चराहरू भेटिएका छन् ।

चराहरूको ठुंड तथा खुट्टाहरू बाहेक अन्य भाग सबै विभिन्न प्वांखहरूले ढाकिएको हुन्छ । आहारा समाउने, उड्ने, बस्ने पौडी खेल्ने, लड्ने कामकोलागि अत्यधिक मात्रामा प्रयोग गरिने हुनाले खुट्टाहरू बलिया हुन्छन् । किसिलो शरीर भएका यिनको दृष्टि पनि अत्यन्तै राम्रो हुन्छ । अनेकौ रङ्गहरूको मिश्रण तथा चुलबुले बानीको कारणले चरालाई मन नपराउने मानिस सायदै भेटिएलान् । यिनीहरू तातो रगत भएका मेरुदण्डीय प्राणी हुन् । जसले आफ्नो शरीरको तापक्रम एकनास राख्न सक्छन् । यिनीहरूले शरीरको तापक्रम ३६ डिग्री सेन्टिग्रेटदेखि ४५ डिग्री सेन्टिग्रेटसम्म कायम राख्छन् । पखेटा भएको कारणले यिनीहरू उड्न सक्छन् । उड्ने कार्यमा फोक्सोमा रहेका हावाको थैलीहरू, हलुका खोक्रा हाडहरूले मद्दत गरेको हुन्छ । यिनीहरू सबैले फुल पाउँछन् । हाम्रो जस्तो हातको सट्टामा यिनीहरूमा पखेटाको विकास भएको हुन्छ । खुट्टामा कत्लाहरू तह तह परेका हुन्छन् । जीउको तुलनामा ठुंड सानो हुन्छ । खानाकोलागि, गुँडबनाउन, शत्रुबाट बच्न आदि कामको लागि यिनले ठुंडको प्रयोग गर्दछन् । यिनीहरूको शरीरको विभिन्न कार्यप्रणाली स्तनधारी जन्तुहरू भन्दा छिटो हुन्छ । यिनमा पसिनाका ग्रन्थिहरू हुँदैनन् । अत्यधिक चिसो र तातोमा पनि यिनीहरू कुचालक प्वांखको कारणले तापक्रम एकैनास कायम राख्न सक्दछन् । सुँघ्ने र स्वाद थाहा पाउने क्षमता तुलानात्मक रूपमा कम भए पनि दृष्टि र सुन्ने शक्ति चराहरूमा बढी हुन्छ । फुल तथा बच्चालाई जोगाउनका लागि धेरै जसोले गुँड बनाउने गर्दछन् ।

चराहरूको उड्न सक्ने क्षमताको कारणले गर्दा यिनीहरू टाढा-टाढा विचरण गर्न सक्दछन् । यिनीहरू वातावरणसँगै आफूलाई पनि परिवर्तन गर्दै लैजान सक्छन् । मौसम परिवर्तन, खानाको कमी, इत्यादिजस्ता कारणले गर्दा यिनीहरू मानिस जस्तै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बसाइँ सराई गर्दछन् । यिनीहरूको आफ्नै खालको सामाजिक सम्बन्धहरू हुन्छन्, कतिपय हामीहरूसँग पनि मिल्ने गर्दछन् ।

उत्पत्ति

पृथ्वीमा जीवनको शुरुवात पानीमा बस्ने एककोषीय जीवबाट भएको मानिएको छ । पृथ्वीको उत्पत्ति भएपछि करिब २५०० मिलियन वर्ष (१० लाख वर्ष बराबर १ मिलियन वर्ष हुन्छ) अगाडि भौगर्भिक विस्तार (geological movement) को कारणले जमिनको भाग बन्यो । करिब १३६ देखि १९५ मिलियन वर्ष अगाडि

संसारकै पहिलो चराको काल्पनिक चित्र सरीसृप तथा भीमकाय डाइनोसोरहरू देखा पर्ने थाले । १३६ मिलियन वर्ष पछिका दिनमा वातावरणीय परिवर्तनसँगै डाइनोसोरहरू विलोप हुँदै गए । त्यसताका उड्न सक्ने खालका सरीसृपहरू पनि थिए, कुनै समयसँगै हराए वा कुनैले आफूलाई वातावरणसँगै परिवर्तन गर्दै लगे । अहिलेका चराहरू तिनै सरीसृपका सन्तान थिए भन्ने कुरा Archaeopteryx चराको अवशेषको अध्ययनबाट प्रमाणित भएको हो । Archaeopteryx लाई पृथ्वीकै पहिलो चरा मानिएको छ । फुल पार्नु तथा खुट्टामा कत्लाहरू हुनुले चराहरूको सरीसृपसँगको समिपता देखाउँछ ।

रैथाने र फिरन्ते

बसाइँसराई नगर्ने, एकै ठाउँमा फुल पार्ने र बच्चा हुर्काउने चराहरू रैथाने चरा अन्तर्गत पर्दछन् । जस्तै: खोलेघोबिनी (Forktail) । बच्चा हुर्काउन तथा जाडो छल्न टाढा टाढा वाट हिउँदेको लागि मात्र आउने चराहरू

गण्ग खोले घोबिनी

हिउँदे फिरन्ते अन्तर्गत पर्दछन् जस्तै: चखेवालगायत विभिन्न जातका हाँसहरू । वर्षाको समयमा मात्र आउने चराहरू गृष्म फिरन्ते अन्तर्गत पर्दछन् जस्तै: नील श्वेत अर्जुनक (Ultramarine Flycatcher) । यी चराहरू हिउँद र वर्षा सकिएपछि पुनः आ-आफ्नो क्षेत्रमा फर्कन्छन् । हिउँद र वर्षामा बसाइँसराई गर्दा यदि बाटो मात्र प्रयोग गर्दछन् भने तिनीहरूलाई दोवाटे फिरन्ते भनिन्छ । जस्तै: कन्याङ्कुरुङ्ग ।

खाना

चराहरूलाई उडदाखेरि बढी शक्तिको आवश्यकता पर्ने भएकोले शक्तियुक्त खानाहरू जस्तै: किराफट्याङ्गा, माछा, फलफूल आदि खाने गर्दछन् । आराम गर्ने समयमा एकदमै न्यून मात्रामा शक्ति खर्च गर्छन् । रातको समयमा चिसोबाट बच्न आपसमा टाँसिएर, गुँड बनाएर बस्छन् जसले गर्दा शारीरिक अन्तरक्रिया कम हुने गर्दछ । यही शक्तिको कारणले शारीरिक सम्पर्क, फुल पार्ने, बच्चा कोरल्ने आदि कार्य बढी खाना पाईने समयमा मात्र गर्दछन् । फुल पार्ने, जोडी खोज्ने, बसाइँसराई तथा प्वाँख फेर्ने कामकोलागि बढी खानाको आवश्यकता पर्दछ । बसाइँसराई गर्नुभन्दा केही समय अगाडि नै शरीरमा शक्ति संचय गर्न थाल्दछन् । जुन चराहरू टाढा जानुपर्ने हुन्छ तिनीहरूले बीचको विश्राम स्थलमा इन्धन (खाना) भरेर यात्रा सम्पन्न गर्दछन् । चराहरूको खानेवानी पनि फरक फरक हुन्छ । यिनीहरूको खानाको आधारमा पनि कति सख्यामा कहिलेसम्म बाँच्न सक्छन् भन्ने अनुमान गर्न

सकिन्छ । जस्तै: कागहरूले जुनसुकै मौसममा पनि फोहोर, कुहिएको सिनो, फलफूल, अन्न आदि जे पाए पनि खाइदिन्छन् जसले गर्दा एउटा खानाको कमीमा पनि अर्को तिरबाट शक्ति प्राप्त गरिहाल्छन् । त्यसकारणले यिनीहरूको सख्यामा कमी आउदैन तर एकै किसिमका खानाहरूमा भर पर्नेका लागि भने उक्त खानामा कमी आउने बित्तिकै बाँच्न गाह्रो हुन्छ । आजभोलि विपादीको प्रयोग, खोला नालामा करेन्ट प्रयोग गर्नाले माछा तथा कीराहरूको सख्यामा कमी आएकोले माटीकोरे (King fisher) जातका चराहरूको सख्यामा कमी आउन थालेको छ ।

किन र कसरी उड्छन् ?

घुम्नको लागि छोटो र छिटो तरीका नै उडाई हो । टाढा टाढासम्म खाना खोज्न तथा अन्य कार्यकोलागि चराहरू उड्ने गर्दछन् । धेरै चराहरूको हिउदे र वर्षे गुंड हुने गर्दछ । चराहरू आकाशमा फरफराएर (Flapping) - पखेटालाई तलमाथि गरेर अथवा एकोहोरो उडान (Gliding) उड्ने गर्दछन् । ठूलो मुटु तथा फोक्सो भएकोले उड्दाखेरी बढी मात्रामा अक्सिजनको आपूर्ति हुनुका साथै बढी रक्त संचार हुने गर्दछ । हलुङ्गो तथा बलियो हाड, फोक्सोमा भएका हावाका थैलीहरू तथा पखेटाको कारणले चराहरूलाई उडानको लागि मद्दत गर्दछ । उडानको लागि शरीर हलुङ्गो हुनु पर्ने भएकोले प्राकृतिक रूपमै सोही बमोजिम शरीर बनेको हुन्छ । सबै चराहरू उड्न सक्दैनन् जस्तै: पेन्गुइन, अस्ट्रिच । उड्न नसक्ने चराहरू छिटो दौडन तथा पानीमा पौडी खेलन सक्दछन् । अस्ट्रिच प्रतिघण्टा ३० माईल सम्म दौडनसक्छ । उड्न नसक्ने चराहरू शत्रुबाट मर्ने सम्भावना बढी भएकाले लोपहुन पनि सक्छन् । जस्तै: डोडो नामको उड्न नसक्ने चरा संसारबाट लोप भईसकेको छ ।

सिमसार, हिमाली तथा तराई क्षेत्रका चराहरू

धेरै जसो चराहरूले भूईँमा हिंडेर बिताउँछन्, अन्य समयमा उड्ने तथा रुख चढ्ने पनि गर्दछन् । भूईँमा बढी समय बिताउने चराहरूका खुट्टाहरू बलिया हुन्छन् भने सिमसार क्षेत्रमा बस्नेको खुट्टाहरू लामा लामा हुन्छन् । जसले गर्दा

हिलो क्षेत्रमा माछा तथा कीरा खान सहयोग पुरयाउछ । पानीमा पौडने चराहरूका खुट्टा चाक्ला हुन्छन् । हिमाली क्षेत्रमा पाईने चराहरू तुलनात्मक रूपमा तराई क्षेत्रमा पाईने भन्दा आकारमा ठूला हुन्छन् तर सख्यामा भने कम हुन्छन् । जस्तै : सीमसार क्षेत्रमा बकुल्ला, हिमाली क्षेत्रमा डाँफे, मुनाल र तराइमा घनेश पाइन्छ ।

प्वाँख र पखेटाहरू

चराहरूमा आँखा, ठुँड र खुट्टाको भाग बाहेक अन्य सबै भाग प्वाँखहरूले ढाकिएको हुन्छ जसले गर्दा यिनीहरूलाई सजिलै अन्य जनावरहरूसँग तुलना गरेर छुट्याउन सकिन्छ । शरीरको तापक्रम नियन्त्रण गर्न, मायाप्रीति गांस्न, उड्न साथै चराहरूको निश्चित आकार प्रदान गर्न प्वाँखहरूले सहायता प्रदान गर्दछ । यिनीहरू विभिन्न रङ्गका हुने गर्दछन् । शरीरमा रहेका विभिन्न प्वाँखहरू बढीमा १ मीटर ६५ से.मी. लामा तथा १२.५ से.मी. चौडा सम्म हुने गर्दछ । सबभन्दा सानो प्वाँख चराको आँखिमौमा रहन्छ । बाहिरको प्वाँखले निश्चित आकार तथा आकर्षक बनाउछ भने भित्रको हलुङ्गो प्वाँखले तातो बनाउँछ । उड्न को लागि पखेटा तथा पुच्छरमा बलिया प्वाँखहरू रहेका हुन्छन् । यी प्वाँखहरू यिनका पुर्खाहरूमा भएको कत्लाहरूको विकसित रूप मानिएको छ । प्वाँखको स्याहरको लागि चुच्चोले प्वाँख मिलाउने, धूलोमा लडीबडी खेल्ने, नुहाउने, घाम ताप्ने, कीराहरूलाई पखेटामा हाल्ने, प्वाँखहरू फेर्ने आदि कामहरू गर्दछन् । प्वाँखहरूमा धूलो हाल्नाले परजीविहरू शरीरमा बस्न पाउदैनन् । पानीमा बस्ने चराहरूले पुच्छरतिर अवस्थित Preen Glands बाट तेलीय पदार्थलाई फिकेर प्वाँखमा दल्छन् जसले गर्दा तिनको प्वाँख पानीमा भिज्न पाउदैन ।

हेर्ने र संभन्ने शक्ति

चराहरू दुई किसिमले व्यवहार गर्दछन् । पहिलो त उनीहरूले बंशाणुगत रूपमै पहिले देखिनै गर्दै आएको र अर्को साथीहरूको व्यवहारबाट सिकेको । चराहरूको दृष्टि अत्यन्तै राम्रो हुने भएकोले नजिक तथा टाढा दुवै क्षेत्रमा

राम्रो संग देख्न सक्छन् । तिनीहरूले दुवै आंखाले दुवैतर्फ तथा दुवै आंखाले एकै ठाँउमा देख्न सक्छन् । टाउकोको दुवै तर्फको आँखाले चारैतिर देख्ने हुनाले शत्रुबाट बच्न सहायक सिद्ध हुन्छ । यिनीहरूले विभिन्न रङ्गहरू पनि पत्ता लगाउन सक्छन् । चराहरूले विशेष गरी रातो, पहेँलो तथा सुन्तला रङ्ग मन पराउँछन् । एक अध्ययनअनुसार चराहरूले प्रयोग गर्ने दशवटामध्ये पाँच वटा फूल को रङ्ग रातो नै भेटिएको छ । चराहरू सूर्यको किरणसँग पनि संवेदनशील हुन्छन् । बसाइँसराइको क्रममा पनि सूर्यको किरण पूरा दिन पर्ने ठाँउ तथा समयतिर आकर्षित हुने गर्दछन् । यिनीहरूले हामीले जस्तै सुन्न पनि सक्छन् । सुगा, हाँस तथा लाटोकोसेराहरूको सुन्ने क्षमता अन्यको भन्दा बढी हुन्छ । यिनीहरूको सुँच्ने क्षमता पनि हुन्छ । चराहरूले पृथ्वीको चुम्बकीय धरातल (Magnetic field) लाई थाहा पाई वातावरणीय चाप (Atmospheric pressure) अनुरूपनै बसाइँसराइ गर्दछन् भनेर वैज्ञानिकहरूले अडकल गरेका छन् ।

रात्रीजीवन

लाटोकोसेराहरूले रातीको समयमा खेतवारीमा हाम्रो लागि हानीकारक मानिएका मुसा तथा अन्य जीवहरूको शिकार गर्दछन् भने दिनभर आराम गर्दछन् । प्रायजसो चराहरू रात्रीमा आराम गर्दछन् । चराको रात्री जीवन के मानीसको जस्तै हुन्छ ? यस बारे तथा बानी व्यहोराको बारेमा थोरै मात्र जानकारी छ । उज्याला रातहरूमा हाँसहरू चर्ने गर्छन् । युरोपतिर रोविन चरा राती अवेरसम्म कराई रहन्छ । धेरै चराहरू राति बसाइँसराइ गर्दछन् । कारण के हो भन्ने थाहा नभएपनि आफ्ना शत्रुबाट बच्नको लागि हो भन्ने भनाई पनि छ । राती बसाइँसराइ गर्दा ताराहरूले

हुन्डुल लाटोकोसेरा

पथप्रदर्शकको रूपमा काम गर्दछ भन्ने सोचाई पनि रहेको छ । राती बसाइँसराइ गर्दा दिउँसोको समयमा राम्रोसँग चर्न पाउँछन् । राती पाइने कीराहरू दिउँसो नपाइने भएकोले पनि त्यसो गरेको हुन सक्छ । राती

कालो गिद्ध

सक्रिय हुने चराहरूको उडाइको आवाज एकदमै कम हुने गर्दछ । औसीको जस्तो रातमा त लाटोकोसेरोलाई समेत अफ्यारो हुने विश्वास गरिन्छ ।

चराहरूको वर्गीकरण

जमिनमा बस्ने चराहरूलाई Terrestrial bird, पानी भएको क्षेत्रमा बस्नेलाई Water Bird, समुन्द्र वरिपरी बस्नेलाई Sea Bird (करिब ३०० जातका चराहरू समुन्द्र वरिपरी बस्छन्), सिमसार क्षेत्रमा बस्नेलाई Wading Bird, खानाको लागि अन्य जीवजन्तु तथा चराहरूमा आश्रितलाई Birds of prey, सिनो खानेलाई Scavengers (जस्तै : गिद्ध) र अरुको आहारा खोस्नेलाई Pirates (डाँका चराहरू जुन समुन्द्र क्षेत्रमा बढी पाइन्छन्) भनिन्छ ।

सञ्चार प्रणाली

चराहरूले आवाज निकालेर, शरीरलाई हल्लाएर, जिउ फुलाएर आफ्नो उपस्थिति जनाउनुका साथै अब के गर्ने भन्ने वारेमा समेत आफ्नो समूह तथा साथीलाई जानकारी गराउँदछन् । च्याखुराहरू शत्रु आएको निश्चित नभए सम्म भाग्दैनन, त्यसैले हामीहरू जंगलमा तिनको अति नजिक गए पछि तर्साउने गरी भाग्छन् । आफ्नो क्षेत्रको सिमा निर्धारण गर्न, मायाप्रीति साट्न, समागम गर्न तथा झगडा गर्न एकअर्कासँग सञ्चार प्रवाह गर्छन् । भाले मयुरले पोथीलाई फकाउन प्वाँखहरू माथि उठाएर नाच्छ । भाले च्याखुरा पोथीको वरिपरी म्याराथुन धावकभै दौडन्छ तथा हुकुरले टाउको तलमाथि गर्दै चुम्बन गर्न थाल्दछ । चराहरूमा पोथीले भालेलाई रोज्न पाउने हुनाले भालेहरू पोथीको तुलनामा अत्यन्तै आकर्षक हुन्छन् । चराहरूले मिठो स्वरमा कराएर वा गाएर आफ्नो उपस्थिति जनाउँछन् । विहान पख कल्चौडाले खोलाको तिरमा कराउन थालेपछि मान्छेलाई उठ्न करलागिहाल्छ । चराहरूको रुद्रघण्टी नभएकोले एकै प्रकारको आवाज निकाल्छन् तर कुनै कुनै चराले भने विभिन्न आवाज निकाल्न सक्छन् । जोडाजोडी छान्ने वेलामा तथा बसाइँसराई गर्ने वेलामा बेस्सरी कराउछन् । जस्तै : कन्याङ्कुरुङ्ग मुस्ताङको क्षेत्रबाट बसाइँ सराई गर्दा धेरै हल्ला गर्दछन् । आवाजको कारणले चरालाई बासस्थान फर्कन समेत

सहयोग पुग्दछ । त्यसैले सांभ्रपख बांसघारीमा डाङ्गे कराएको सुनिन्छ । यसरी आवाज निकाल्नु यिनीहरूलाई हानिकारक पनि हुन सक्छ । यही आवाजको कारणले यिनका शत्रुहरूले यिनलाई सजिलै पहिचान गर्दछन् र मार्छन् ।

सामाजिक जीवन

चराका धेरै जातिहरू समूहमा बस्छन्, (जस्तै : परेवा, सुगा आदि) यस्ता समूहहरू आफ्नै जाति भित्र वा विभिन्न जातिभित्र कायम हुन सक्छ । समूहमा बस्नेहरूले उड्ने बेलामा, खाना प्राप्त गर्नका लागि तथा अन्य कुराहरूको लागि सहयोग आदान प्रदान गर्दछन् । यस्तो सामूहिक वनावटले कहिले जातिहरूलाई सहयोग पुग्दछ भने कहिले नोक्सानी पनि पुग्न सक्छ । बाहिरबाट झट्ट हेर्दा एकै ठाउँमा बसेको जस्तो देखिने भए पनि ती समूहहरू तथा जातिहरूबीच दुरी कायम रहेको हुन्छ । दुरीका कारणले आफ्नो क्षेत्र निर्धारण-तथा आहाराको आपूर्ति गराउन सहयोग पुग्ने गर्दछ । केही चराहरू त्यसका बावजुद एकदमै नजिकिएर बस्न रुचाउँछन् । खानाको श्रोतको आधारमा कति नजिकिने भन्ने भर पर्दछ, यदि खाना प्रशस्तै छ भने दुरी कम हुन्छ र यदि खानाको कमी छ भने बढी दुरी कायम रहन्छ । यसका साथसाथै खाना तथा बासस्थानको कमीका कारण जो वातावरण अनुसार योग्य छ त्यही नै बाँच्छ अरु भने मरेर लोप हुन्छन् । समूहमा टासिएर बस्दा आवश्यक पर्ने तापक्रम एक अर्काबाट प्राप्त गर्दछन् जसको कारणले शक्ति संचय गर्छन्, धेरै आंखा हुँदा शत्रुबाट बच्न पनि सहयोग पुग्नुका साथै आहारा पाइने क्षेत्रबारे एक अर्कालाई सूचना आदान प्रदान गर्न सजिलो हुन्छ ।

क्षेत्र निर्धारण

त्यस्तो क्षेत्र जहाँ एउटा चरा अन्य चराको आगमनलाई सहन सक्दैन, त्यो नै त्यसको क्षेत्र हो । हाम्रो घरमा अनावश्यक व्यक्तिहरूको आगमन नराम्रो लागे भै चराहरूलाई पनि त्यस्तै लाग्छ । एउटा डाङ्गेको लागि गुँडवरिपरिका

भाग आफ्नो क्षेत्र हुन सक्छ भने एउटा सुवर्ण महाचील (Golden Eagle) को लागि ठूलो विशाल आकाशीय भूभाग आफ्नो क्षेत्र हुनसक्छ । आफ्नो क्षेत्रलाई केही समय वा वर्षौसम्म कायम गर्दछन् । त्यस्ता क्षेत्रहरू स्वतन्त्रता, खाना तथा मायां प्रिती गाँस्ने कामको लागि सहयोगी हुन्छन् । एउटै जातको चराको कार्यक्षेत्र अन्य जातिका चरासंग समायोजन (Overlap) भएको पनि हुन सक्छ । चरा जातिमा पोथी फकाउन पनि आफ्नो क्षेत्र निर्धारण हुनु आवश्यक हुन्छ ।

वासस्थानमा पाइने खानाले पनि क्षेत्र निर्धारणमा सहयोग गर्दछ । खाना प्रशस्तै छ भने अन्य चराको आगमनलाई सजिलै स्वीकार्दछन् तर खानाको कमी भएको खण्डमा अन्य चराको आगमनलाई सहन सक्दैनन् । खोलाको छेउमा पाइने टिकटिकेले खोलाको छेउमा धेरै कीराहरू छन् भने धोबिनी चरालाई लखेट्ने काम नगरी खाइरहन्छन् तर कम छन् भने भगडा परिहाल्छ । त्यही क्षेत्र निर्धारणको लागि निस्कने चिरविर चिरविर स्वरहरू हाम्रो लागि मनोरञ्जनको श्रोतहरू बन्छन् । सामूहिक रूपमा बस्ने चराहरूलाई रोग लागेर एकै पटक मर्ने सम्भावना पनि रहन्छ ।

धोबिनी

जोडी खोज्ने कार्य

दुकुर तथा परेवाका जोडीहरूले लामो समयसम्म चुम्बन साटेको नदेख्ने सायद कमै होलान् । चुम्बनपछि शारीरिक सम्पर्क (Copulation) गर्छन् । तर हामीले प्रत्यक्ष देखेभै यिनीहरूबीच यस्तो सम्पर्क हुन सजिलो भने छैन । चराहरूले केवल मनोरञ्जनको लागि मात्रै सम्पर्क गर्दैनन् । आफ्नो जातिको विस्तार (Gene distribution) को लागि सम्पर्क गर्दछन् । पोथीलाई फकाउनको लागि भालेहरूले पोथीलाई आहारा खोजेर दिने, नाँच्ने, गाउने, गुँड बनाइदिने गर्दछन् । पोथी प्राप्तिको लागि भालेहरूको बीचमा ठूलो भगडा पनि हुने गर्दछ । केही चराहरू खोजिएका प्रिय, प्रियतमासंग जीवनभर बस्दछन् भने केहीले जीवनसाथीहरू फेरिरहन्छन् । चखेवाको बीचमा यस्तो प्रेम हुन्छ कि दुवै मध्ये एउटा मरेमा अर्को पनि पीरले मर्छ भनिन्छ । यिनीहरूको

बीचमा शारीरिक सम्पर्क हुनको लागि तापक्रम, खाना, हावापानी आदिले पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । भालेले आफ्नो पोथीको सुरक्षा गर्ने भए तापनि कहिलेकाही धेरै भालेहरुमिलेर सयुक्त रुपमा आक्रमण गरी शारीरिक सम्पर्क पनि गर्दछन् । हरियो टाउके जातिका हाँसहरुमा यस्तो देख्न सकिन्छ । एउटा भालेको एक वा सोभन्दा बढी पोथीहरूसँग सम्पर्क हुन्छ तर कहिलेकाही केही जातिहरुमा एउटा पोथीको धेरै भालेहरूसँग सम्पर्क हुने गर्दछ ।

पालनपोषण

चराहरुले फुल पार्ने बेलादेखि नै हेरचाह सुरु गर्दछन् । उचित तापक्रमले फुल भित्रको बच्चाको वृद्धिमा सहयोग गर्दछ । भर्खरै निस्केका चल्ला वा बच्चाहरुलाई तिनीहरु उड्न नसकेसम्म अभिभावकको रुपमा भाले पोथी दुवैले वा एकलै वा पालैपालो स्याहार गर्ने गर्दछन् । भाले पोथीले फुलको सुरक्षा गर्ने, कोरल्ने, खाना खोज्ने, बच्चाहरु हुर्काउने, गुँडको सुरक्षा गर्ने कार्यहरु मिलेर गर्दछन् । केही चराले मात्र गुँड बनाउँदैनन् फलस्वरुप आफ्नो फुल अर्काको गुँडमा पार्दछन् जस्तै : कोइली चराले भ्याकुर जातका चराहरुको गुँडमा फुल पार्दछन् । आफ्नो गुँड चराहरुले जमिन, चट्टान, झाडी, रुखमा बनाउँछन् जसले गर्दा शत्रुबाट बच्न मद्दत पुग्दछ । धोबिनी चराले रुखमा, गिद्धहरुले चट्टानमा, गौयलीले गुफाहरुमा, हाँसहरुले भुइँमा गुँड बनाउँदछन् । फुल पार्ने क्षमता त्यस क्षेत्रमा पाइने खानामा भर पर्दछ । उचित तापक्रम कायम गर्न नसके फुल भित्रको भ्रुण (Embryos) मर्न सक्छ । बउंडाई जातिको चराको भाले पोथी दुवैले ओथारो बस्छन् अन्य केही जातिमा ओथारो बस्दा भालेले पोथीको लागि आहाराको व्यवस्था गर्दछ । ओथारो बस्दा फुलको सबै भागमा तामक्रम कायम गर्न चराहरुले फुल यताउति सार्ने तथा पल्टाउने गर्दछन् । बच्चाहरुको सुरक्षाको लागि गुँड बनाउँदादेखि नै चराहरुले जमिन मुनि फुल लाई विकसित गराउँदछन् । चिसो समयमा बच्चा निकाल्दा न्यानो गर्न बढी समय लाग्ने र खाना खोज्न समय अभाव भई बच्चा मर्न सक्ने भएकोले पनि तातो वा गर्मी मौसम शुरु हुनासाथ फुल पार्न थाल्दछन् । माउले कुन बच्चा कतिको भोको छ भन्ने थाहा पाएर सोहीअनुसार खाना

जुल्फे जुरेली

स्वर्णचूल् राजचिचिल्कोटे

ध्यानी बकुला

जल अप्सरा

सेतो टाउके जलस्वज्जरी

कालोटाउके सुनचरी

बाँड्ने गर्दछ । खानाको अभावमा माउले केवल स्वस्थ र ठूला बच्चाहरूलाई मात्र खाना दिन्छ । त्यसैले निस्केको सबै बच्चाहरूको बाँच्ने सम्भावना कम हुन्छ ।

बसाईसराइ

एउटा क्षेत्रबाट लामो दूरीसम्म उडेर अर्को क्षेत्रमा जानु नै बसाईसराइ हो । यस सम्बन्धमा धेरै पुस्तकहरूमा लेखिएको भए तापनि चराहरूले आफ्नो जाने स्थान तथा बाटो कसरी पत्ता लगाउँछन् भन्ने बारे हाल सम्म थाहा हुन सकेको छैन । यिनीहरू पहाडी क्षेत्रमा अग्लो क्षेत्रबाट होचो क्षेत्रमा तथा समथर क्षेत्रमा एक ठाँउबाट अर्को ठाँउमा जाने गर्दछन् । अधिकतम तथा न्यूनतम तापक्रमबाट बच्न, खाना तथा पानीको उपलब्धता, खाना तथा गुडको लागि हुने प्रतिस्पर्धाबाट बच्नको लागि तथा बच्चाहरू हुर्काउनका लागि बसाईसराइ गर्दछन् । मौसमको परिवर्तनलाई बसाईसराइको प्रमुख कारण मान्न सकिन्छ । बसाईसराई ठाउँ, हावापानी तथा चराको जातिअनुसार नजिक तथा टाढा हुन सक्दछ । आर्कटिक क्षेत्रमा पाइने टर्न नामको चराले बसाईसराइको क्रममा १८००० किलोमीटर दूरी पार गरेर अन्टार्कटिका पुगेको भेटिएको छ । चराहरू बसाईसराइ गर्नुअगाडि प्रशस्तै मात्रामा खाना खाएर बोसोको रूपमा शक्ति संचित गरेर मात्र जान्छन् । दिनको तातो हावामा उड्न सजिलो हुने भएकोले ठूला चराहरू दिनको समयमा बसाईसराइ गर्दछन्, भने केही चराहरू जस्तै : भ्याकुर, लाटोकोसेरोले राती गर्दछन् ।

नेपालमा चरासंरक्षणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

तत्कालीन प्रधानमन्त्री जुद्धशमसेर जङ्गबहादुर राणाले विदेशबाट बोलाएका शिकारी मित्रहरूले ठूला-ठूला स्तनधारी वन्यजन्तु मारेको रेकर्ड त केही भेटिएलान् तर त्यसताका र त्यसपछि मारिएका अनगिन्ती चराहरूको अभिलेख कतै पाइदैनन् । राणाकालीन अवधिसम्म नेपालमा अत्यधिक मात्रामा वन थियो, जनसंख्या अत्यन्तै कम थियो जसको कारणले चराहरू प्रशस्तै थिए भन्न

सकिन्छ । श्री ५ को सरकारले २०२९ सालमा बनाएको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन र त्यसपछि स्थापित राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, जलाधार क्षेत्र, शिकार आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्रहरूमा विभिन्न वन्यजन्तुहरू संगै चराहरूको पनि संरक्षण हुदै आएको छ ।

सन् १७९३ मा किर्कप्याट्रिकले नेपालमा केही चराहरूको अध्ययन गर्नु भएको थियो । त्यसपछि ब्रायन हड्सनले १८२० देखि १८४३ सम्मको अवधिमा करिब ९५०० वटा विभिन्न ६६५ जातका चराहरूको संकलन गर्नु भएको थियो जसमध्ये १२० वटा त विश्वमै पहिलो पटक पत्ता लागेको थियो । ब्रिटिश निवासी ब्रायन हड्सनलाई काठमाडौं उपत्यकादेखि बाहिर जान दिइएको थिएन । तैपनि उहाँले शिकारीहरू पठाएर चराहरूको संकलन गर्न लगाउनु भएको थियो । वहाँ संसारकै महान् चराप्रेमीहरूमध्ये एक हुनुहुन्थ्यो । त्यसपछिका दिनहरूमा नेपालमा स्थानीय चराहरूकै अध्ययनमा मुख्य रूपमा योगदान गर्नेहरूमा हरिशरण नेपाली "काजी" हुनुहुन्छ । रोबर्ट फ्लेमिङ सिनियर तथा जुनियरले (१९५२ देखि १९८० सम्म) नेपालको विभिन्न ठाँउमा घुमेर 'नेपालका चराहरू' नामको पुस्तक प्रकाशित गरेका छन् । जुन पुस्तक नेपालका चराहरूसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान कार्यको लागि अत्यन्तै उपयोगी सावित भएको छ । रिचर्ड ग्रिमेट, क्यारोल इनस्किप तथा टिम इनस्किपले पनि 'नेपालका चराहरू' नामक आकर्षक रङ्गिन पुस्तक प्रकाशित गरे जुन आजभोलि एकदमै प्रयोगमा आएको छ ।

तर अहिले अवस्था एकदमै फरक र राम्रो छ । नेपालमा चराहरूप्रति समर्पित डा. हेमसागर बराल, (चराको विषयमा विधावारिधि गर्ने पहिलो नेपाली व्यक्ति) राजेन्द्र सुवाल तथा डा. तेज कुमार श्रेष्ठजस्ता व्यक्तिहरू छन् । चरा संरक्षणप्रति समर्पित नेपालको एक मात्र संस्था नेपाल पक्षी संरक्षण संघ हो । यस संस्थाले आफ्नो तथा वैदेशिक लगानीमा विविध कार्यक्रम चलाउँदै आएको छ । यस संस्थासंग आवद्ध भएर चितवनको सौराहा तथा वन विज्ञान अध्ययन संस्थान पोखरामा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन् । अमेरिकाको International Crane Foundation सँग आवद्ध भएर लुम्बिनीमा सारस संरक्षण केन्द्रले सारस संरक्षणका लागि विविध कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । यसबाहेक विश्व वन्यजन्तु कोष, नेपाल कार्यक्रम,

विश्व संरक्षण संघ, श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष आदिले पनि चराको अनुसन्धान तथा संरक्षणको लागि कार्यक्रमहरू चलाउँदै आइरहेका छन् । त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत पर्ने स्वयम्भूमा अवस्थित प्राकृतिक विज्ञान संग्रहालयमा पनि नेपालका चराहरूसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धानको कार्य हुने गरेको छ । नेपालमा पाईने ५०० भन्दा पनि बढी चराहरूका नमूनाहरू यहाँ राखिएका छन् र चरासम्बन्धी चाख राख्ने जुनसुकैले यी चराहरू हेर्न सक्छन् ।

नेपालमा चराहरूको अवस्था

हाम्रो वरिपरिको सबै खालको वातावरणमा चराहरू पाइन्छन् । संसारमा करिब ९०४० जातका चराहरू पाइन्छन् जसमध्ये नेपालमा हालसम्म ८६१ वटा जातिका चराहरू पाइएका छन् । चराहरू खोलानाला, वन, भाडी, घाँसे मैदान, हिमाली क्षेत्र जताततै पाइन्छन् । नेपालमा पाइने चराहरू मध्ये ५० प्रतिशत चराहरू वन क्षेत्रमा पाइन्छन् । श्री ५ को सरकारले २०२९ सालमा बनाएको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ मा ९ किसिमका चराहरूलाई कानुनी रूपमा संरक्षित गरेको छ । कडा नीतिनियमहरूका बाबजुद स्थानीय स्तरमा पूर्ण रूपमा उक्त नियमहरू लागु गर्न सकिएको छैन ।

विकासले ल्याएको विनाश : करेन्ट लागेको हाडफोरुवा गीद्ध

नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरू तथा त्यहाँ पाइने चरा प्रजातिको संख्या

संरक्षित क्षेत्र	नाम	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	पाइने वा सम्भावित चराका जातिहरूको संख्या
राष्ट्रिय निकुन्ज	शाही चितवन	९३२	५२६
	लाइटाइ	१७१०	२८३
	सगरमाथा	११४८	१९४
	रारा	१०६	१८७
	शोफोक्सुण्डो	३५५५	१७६
	खप्तड	२२५	२७०
	शाही बर्दिया	९६८	२६८
	मकालु वरुण	२३३०	४००
	शिवपुरी	१४४	१४९
वन्यजन्तु आरक्ष	शाही शुक्लाफाँटा	३०५	३५०
	कोशीटप्पु	१७५	४६१
	पर्सा	४९९	५००
शिकार आरक्ष	ढोरपाटन	१३२५	प्राप्त नभएको
संरक्षण क्षेत्र	अन्नपूर्ण	७६२९	४८५
	कञ्चनजङ्घा	२०३४	प्राप्त नभएको
	मनास्लु	१६६३	११०

चराहरूको महत्त्व

पृथ्वीमा मानवजातिभन्दा अगाडि उत्पत्ति भएर पनि मानवजीवनका लागि चराहरूले निकै सहयोग गरिरहेका छन् । तलका केही बुँदाहरूले चराहरूको महत्त्वलाई स्पष्ट गर्दछन् ।

- वातावरण सन्तुलनको लागि चराको अन्यन्तै महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यिनीहरू पनि खाद्य श्रृंखलाको (Food Chain) को एक महत्त्वपूर्ण अङ्ग हुन् । यदि वनमा लुईचे, कालिज जस्ता चराहरूको संख्यामा कमी आयो भने स्याल, मलसांप्रो, वन विरालोजस्ता मासाहारी जनावहरू घरपालुवा कुखुरा, हाँस, परेवा आदि खान थाल्दछन् ।

- वातावरणीय स्वच्छताको लागि चराहरु अति आवश्यक छन् जस्तै : काग, चिल, गिद्ध आदिले हामीले फालेका सिनो खाएर हामीलाई वातावरण सफा राख्न मद्दत पुऱ्याउँछन् ।
- धेरै चराहरु जस्तै : माटीकोरे, भङ्गेरा आदिले हाम्रो बालीनालीमा लाग्ने हानीकारक कीराफट्याइया खाएर हाम्रो बालीनाली नोक्सान हुनबाट बचाउँछन् ।
- चराहरुले वनस्पतिहरुको परागसेचन तथा फलफूलका बीउहरु प्वाँखमा टासेर तथा विष्टाको रूपमा एक ठाँउबाट अर्को ठाँउसम्म पुरयाएर वन विकासको लागि सहयोग गर्दछन् । वर, पीपलका बोटहरु यिनीहरुको विष्टाबाट उमेका हामीहरु देख्छौ ।
- कुनै पनि देश, क्षेत्रको चिनारीको काम गर्दछ जस्तै : काडे भ्याकुर नेपालमा मात्र पाइने भएकोले यसको नाम लिने बित्तिकै नेपालको नाम स्वतः आइहाल्छ । त्यसै गरी नेपालमा धेरै किसिमका कालिज (Pheasants) पाइने क्षेत्र भन्नेबित्तिकै अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्रको नाम आइहाल्छ ।
- चरा अलोकनको लागी पर्यटक आउँदा राष्ट्रिय आमदानी बढ्नुका साथै पर्यटन उद्योगमा पनि सहयोग पुग्छ ।
- चरा अध्ययन र अनुसन्धानको महत्वपूर्ण विषय भएको छ जसबाट हामीले वातावरणसम्बन्धी धेरै कुराहरुको जानकारी लिन सकिन्छ । जस्तै: जीव विज्ञानको इतिहास, वातावरणको परिवर्तन आदि ।
- रुखमा लाग्ने झ्याउ, कीराहरु खाएर वनलाई स्वस्थ बनाउँछन् ।
- चराहरुको उपस्थितिले हामीलाई मनोरञ्जन प्राप्त हुन्छ ।
- माछा, कीरा फट्याङ्गा, साना चरा तथा ठूला चराहरु बीचको सम्पर्कले एक अर्काको जनसंख्या नियन्त्रण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- घरपालुवा हाँस, कुखुरा तथा तित्ता कुनै समय वनबाट ल्याइएका हुन् यसरी यिनले तथा वनमा पाइने अन्य चराहरुले मानवलाई खानाको रूपमा सहयोग गरिरहेका छन् ।
- घरायसी औषधिको रूपमा चराको विभिन्न भागहरुलाई प्रयोग गर्न सकिन्छ । जस्तै: Blue Rock Pigeon (एक जातको परेवा) को मासुले प्यारालाइसिस रोगको उपचारमा सहयोग गर्ने विश्वास गरिन्छ ।
- चराहरुको पालन गरेर प्राप्त हुने भुवाहरुबाट कपडा, शृङ्गार सामग्री

घर काण

राज घनेष

बनाउन सकिन्छ । पाकिस्तानको सिन्ध क्षेत्रमा हिले बकुल्ला पालन गरी तिनका प्वाँखहरु युरोपतिर निकासी गरी स्थानीय जनताको आर्थिकस्तर माथि उठाउने काम गरिएको छ ।

- मानवलाई प्रत्यक्ष रूपमा नराम्रो असर गर्ने कीराफट्याङ्गहरु जस्तै : जुका, लामखुट्टे आदिलाई चराहरुले खाएर मानिसलाई सहयोग गर्दछन् । जस्तै: Colard Sand Martin (गौथलीको जाति) ले आफ्नो आहाराको रूपमा लामखुट्टेलाई प्रयोग गर्दछन् ।
- भनिन्छ भूकम्प जानु अगाडि विभिन्न जनावरहरु दुलो, गुँडवाट निस्केर जानकारी गराउँदछन् । चराहरु पनि भूकम्प जानु भन्दा अगाडि आफ्नो गुँड तथा क्षेत्रवाट उडेर जानकारी गराउँदछन् । तर यस सम्बन्धमा बढी अध्ययन हुनु आवश्यक छ ।
- चराहरुको चिरिविरी तथा बसाइँसराइले समय तथा मौसम परिवर्तनका सूचनाहरु दिन्छन् ।

नेपालमा चराहरुको संख्या घट्नुका कारणहरु

- बासस्थानको विनास : २०४५ सालसम्म नेपालमा करिब ४५ प्रतिशत भूभाग वनक्षेत्र थियो जुन घटेर हाल सरकारी आँकडाअनुसार २९ प्रतिशतमा सीमित भएको छ । आधारभूत आवश्यकता जस्तै: घाँस, दाउरा काठको भरपर्दो क्षेत्र मानवद्वारा दिनप्रतिदिन फडानी भइरहेकोले वन क्षेत्रमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष आश्रित चराहरु पनि कम हुँदै गएका छन् । सिमसार क्षेत्रहरु विस्तारै मानवक्रियाकलापद्वारा चौरमा परिवर्तन हुँदैछन् ।

चिर जातिको घरा संसारमा करिब २५०० देखि १०००० को संख्यामा मात्र रहेको अनुमान छ ।

अवैध रूपमा हुने चोरी शिकारीले चराहरूलाई पति अस्तर गरेको छ ।

- **मानवकृयाकलाप** : वन फडानी, आगलागि, शहरीकरण आदि कारणले चराको जाति र सख्यामा प्रत्यक्ष असर पुगेको छ । प्रत्येक वर्ष चैत्र वैशाखतिर लाग्ने वन डँढेलो, मानववस्तीको विकास तथा चरिचरनले चराको जीवनमा असर गरेको छ ।
- **जनसख्याको वृद्धि** : नेपालमा २.२ प्रतिशतको दरले प्रतिवर्ष बढ्दै गएको जनसख्याले निश्चित रूपमा रहेका श्रोतहरूको विनासमा अहम् भूमिका खेलेको प्रष्ट छ ।
- **जनचेतनाको कमी** : चराहरूको महत्त्व, यिनीहरूको मानव जीवनसंगको सम्बन्ध बारे थाहा नभएकोले फुल तथा बचेरा चोर्ने, गुलेलीले चरा मार्नेजस्ता काम भइरहेका छन् ।
- **खेतीपाती** : खेतीपाती बढाउनको लागि मानवले प्रयोग गर्ने कीटनापक औषधि तथा युरियामल आदिको चराको शरीरमा प्रवेश भएपछि तिनीहरू मर्ने तथा तिनको प्रजनन क्षमतामा ह्रास आउँछ ।
- **चोरीशिकारी** : गाउँघरमा वन कुखुरा, डाँफे, मुनाल, च्याखुरा, आदिको शिकार तथा चराको लागि थापिएका पासोहरूमा बर्पेनी हजारौंको सख्यामा चराहरू मारिन्छन् । केही चराहरू जीउँदै समातेर विदेशतिर निर्यात गरिन्छन् । बेचबिखन गर्ने तथा खानको लागि यस्ता कामहरू गरिन्छ ।

- **अध्ययन अनुसन्धान** : अध्ययन अनुसन्धानका लागि जाने व्यक्तिहरूले कैयौं चराहरू अध्ययन गर्ने निहुँमा मार्छन् (सायद खान्छन् पनि) । अध्ययन अनुसन्धानका लागि जाने व्यक्तिहरूले वनमा के गर्दछन् भनेर हेर्ने निकाय कोही पनि छैनन् । बृटिश नागरिक ब्रायन हडसनले चरा अनुसन्धानका लागि २३ वर्ष अघिमा ९५०० वटा चराहरू मार्न लगाएका थिए ।
- **नीतिनियम** : नेपालका धेरै चराहरू खतराको सूचीमा पर्दा पनि केवल ९ किसिमका चराहरू मात्र संरक्षित सूचीमा राखिएका छन् । जबकि त्यसमा राखिएका कतिपय चराहरू जस्तै: डाँफे नेपालको परिप्रेक्षमा हिमाली भू-भागमा प्रशस्तै पाइन्छन् । चरा तथा अन्य जनावरहरूको शिकार गर्दाको अवस्थामा हुने कानूनी कारवाहीको सीमा पनि धेरै नै फरक छ ।
- **आर्थिक स्रोत** : चराको वास्तविक अवस्था थाहा पाउन अध्ययनको लागि आर्थिक स्रोत चाहिन्छ । जसको माध्यमबाट मात्र चराको संरक्षणको लागि उचित कदम चाल्न सकिन्छ तर नेपालमा चरा भन्दा अन्य स्तनधारी जनावारको लागि मात्र बढी खर्च गरेको पाइन्छ ।
- **प्राकृतिक प्रकोप** : हिमाली भूभाग नेपाल भूकम्प, बाढी, हिउँ तालको विस्फोटन, अत्यधिक वर्षा हुने क्षेत्रमा पर्दछ जसको कारणले चराको वासस्थान विनासमा सहयोग पुऱ्याउँदछ ।
- **वातावरण प्रतिको धारणा** : प्रायः यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूले यसलाई मागीखाने भाँडोको रूपमा सोचिन्छन् । भित्री मनदेखि वातावरण आफ्नै लागि हो भन्ने व्याक्तिहरू एकदम कम छन् । राजनीति गर्नेहरूले केवल घोषणा पत्रमा मात्र वातावरण संरक्षणका कुरा गर्दछन् ।
- **शहरीकरण** : करिब ४५० वर्ष अगाडिसम्म कुनै बस्ती नभएको पोखरामा हाल धेरै घरहरू छन्, त्यस्तो किसिमको बस्तीहरूले त्यहाँ पाइने चराहरू हराए वा विस्थापित भए ।
- **विकास निर्माण** : योजना विनाका विकास निर्माण कार्यहरूले वासस्थान एवं चराविनाशमा ठूलो भूमिका खेलेका हुन्छन् ।
- **प्रदुषण** : विषादी वा कीटनाशक औषधि, प्रदुषित हावा, औद्योगिक रसायनहरूले कीरा फट्याङ्गाको जनसख्यामा नकारात्मक असर गर्छ फलस्वरूप यसमा आश्रित पंक्षीहरूको संख्यामा पनि कमी हुन जान्छ ।
- **विविध** : विश्वव्यापी रूपमा बढेको तापक्रम, अम्लीय वर्षा, औद्योगिकरण, हरितगृह प्रभाव, ओजोनतहको विनास, आणविक भट्टिहरूको विकास, युद्ध आदि विविध कारणले चराहरूको स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव परेको छ ।

संरक्षणका लागि सुभावरु

चरा संरक्षणको लागि तलका केही बुंदाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सकेको खण्डमा चरा तथा यिनीहरूको बासस्थानसँगै बृहत जैविक विविधताको संरक्षण गर्न सकिन्छ ।

- बन विनासको गतिलाई कम गर्न, प्राकृतिक बन व्यवस्थापन, वृक्षारोपण, बैकल्पिक उर्जाका कार्यक्रमलाई लागू गर्नु पर्दछ ।
- सिमसार क्षेत्रको संरक्षणको लागि त्यस्ता क्षेत्रमा जाने मलिलो वा विषादियुक्त पानीलाई जान नदिने वा उपचार गरेर जानदिने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।
- स्थानीय स्तरमा प्रचार-प्रसार तथा तालिम आदिको आयोजना गर्नुपर्दछ ।
- चरा संरक्षण तथा उपभोगको अधिकार स्थानीय तहमा दिनुपर्दछ ।
- गाउँघरमा बिना वातावरणीय मूल्याङ्कन बन्ने विकास निर्माण कार्यलाई अध्ययन पछि मात्र बन्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
- कलकारखानाबाट निस्कने विषादियुक्त पदार्थलाई पानीको श्रोतमा मिसिनु भन्दा अगाडि त्यसको उपचार गर्नुपर्दछ ।
- चराको अध्ययन अनुसन्धानको लागि विदेशीको मुखताकनु भन्दा सरकारी स्तरबाटै निश्चित रकम निकासी गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- अध्ययन अनुसन्धान व्यावहारिक हुनु पर्दछ, जसको उचित कार्यान्वयनको लागि सबै तहको समान उत्तरदायित्व हो भन्ने भावना जगाउन आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- विद्यालय, क्याम्पस तथा विभिन्न अनौपचारिक शिक्षामा वातावरण विषयलाई अनिवार्य समावेश गराइनु पर्दछ ।
- कुनै पनि विकास निर्माण कार्यबाट हुने वातावरणीय विनाशलाई पुनः पूर्व अवस्थामा पुऱ्याउन, सम्बन्धित विकास निर्माणकर्तालाई अनिवार्य गराइनुपर्दछ ।
- अवैध शिकार कार्यलाई निरुत्साहित गर्न कडा कानूनको व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय स्तरमा दिइनुपर्दछ ।
- चोरी शिकारी, डढेलो, विष तथा विष्फोटक पदार्थद्वारा खोलामा माछा मार्ने कार्यलाई रोक्न आवश्यक प्रचारात्मक कार्यहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- विषादियुक्त खेती पूर्ण रूपमा रोक्न सम्भव नभएकोले खेतीलाई व्यावसायिक

- तथा घरायसी प्रयोगको रूपमा दुई भागमा बाँडी नियमित रूपमा निरीक्षण गर्नु पर्दछ । जसअनुरूप व्यवसायिक खेतीमा कम हानीकारक कीटनाषक तथा घरायसी खेतीमा कीटनाषक तथा युरिया पूर्णरूपमा निषेध गर्नुपर्दछ ।
- पत्रपत्रिकाको प्रकाशनको लागि कागज बनाउन बनस्पतीको विनास हुने भएकोले प्रकाशकलाई वातावरण प्रचार प्रसारको लागि अनिवार्य व्यवस्था गराइनुपर्दछ ।
  - नियमित अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुगमनको लागि निश्चित रकम अक्षय कोषको रूपमा स्थापना गरी सो कोष वृद्धिको लागि विविध कार्यहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
  - विभिन्न दिवसहरू जस्तै: बन्यजन्तु सप्ताह, विश्व वातावरण दिवस आदि अनिवार्य रूपमा शैक्षिक संस्थाहरूमा मनाउने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
  - वातावरण संरक्षण कार्यमा योगदान दिने व्यक्ति, संघ-संस्था आदिलाई पुरस्कार तथा कामचोर कर्मचारीहरूलाई तुरुन्तै दण्ड गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । जसले गर्दा संरक्षण गर्ने भावना क्रमिक रूपमा विकसित हुँदैजान्छ ।
  - अध्ययन अनुसन्धानको मूल्याङ्कनको लागि बेग्लै निकायको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
  - बनाइएका नियम-कानून लागू भए-नभएको हेर्नका लागि नियमित अनुगमनको व्यवस्था गरिनुपर्छ ।

चराहरूको अवलोकन

चराहरू जुनसुकै वातावरण तथा स्थानहरूमा हुने भएतापनि हामी केवल तिनीहरूको आवाज मात्र सुनेर मख्ख पछ्यौं । जब सम्म चरा चिनेर यिनको अवस्था बारे थाहा पाउन सक्दैनौं तबसम्म के गरेर

चरा अवलोकन : सौस्त्र र अनुसन्धान दुवै ।

वि. इमिदुल्लो फूलमा नबरीकन फूलको रस खान सक्छ ।

संरक्षण गर्ने भन्ने बारे थाहा हुन सक्दैन । विश्वव्यापी रूपमा वातावरणीय समस्या बढ्दै गएको अवस्थामा हामीले स्थानीय रूपमा यसको संरक्षण गर्न आवश्यक भैसकेको छ । चरा अबलोकनलाई सौख तथा अनुसन्धान दुवै हिसाबबाट अगाडि बढाउन सकिन्छ । चरा निरीक्षणको लागि बिहानै उठनु पर्ने भएकोले दिनभरि जिउ पनि फुर्तिलो रहन्छ । सुरुका दिनहरूमा केही सामान्य जानकारी पाएपछि चरा निरीक्षण गर्न सकिन्छ । चरा अबलोकन गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू यसप्रकार छन् ।

- चरा सम्बन्धी गाइडको लागि 'नेपालका चराहरू' नामक किताब वा अन्य चरा सम्बन्धी किताब हुनु आवश्यक हुन्छ ।
- दूरबिन वा टेलिस्कोप हुनु पर्दछ ।
- उचाइ पत्ता लगाउनको लागि अल्टिमीटर तथा सम्बन्धित क्षेत्रको नक्शा भए राम्रो हुन्छ ।
- बिहान वा बेलुकीको समयमा निरीक्षण गर्नु पर्दछ ।
- बनमा हल्ला नगरी शान्त संग हिंडनु पर्दछ ।
- सानो समूहमा मात्र हिंडनु पर्दछ ।
- खोला, खेती र बन एकै ठाउँमा भएको ठाउँमा चराहरू धेरै भेटिन्छन् ।
- चरा हेरेपछि के कुरा टिप्ने हो सोही अनुसार फारम बनाई लैजानु पर्दछ । जस्तै : नाम, स्थानीय नाम, पाइएको स्थान, मौसम, समय आदि ।
- आवश्यक पर्ने पानी, खाजा, कापी, कलम, क्यामरा आदि बोक्नु पर्दछ ।
- बाटो वा सम्बन्धित क्षेत्र चिन्ने पथप्रदर्शक लिएर जानु पर्दछ ।

चराहरू पहिचान गर्ने तरिकाहरू

- कुनै चरा देखेपछि त्यसको छवि दिमागमा राख्नुपर्छ ।
- चराका सबै अङ्गहरू चिन्नु आवश्यक हुन्छ यदि सबै सकिदैन भने पनि मुख्य मुख्य अङ्गहरूको बारेमा जानकारी हुनपर्दछ ।
- चराको आकार कत्रो छ, सो ख्याल गर्नु पर्दछ । जस्तै: साना साना चिचिलकोटे, केही ठूला भ्याकुर र ठूला-ठूला गिद्धहरू हुन सक्दछ ।
- चराको विभिन्न अङ्गहरूको रङ्गको पहिचान गर्नु पर्दछ । जस्तै: पूरै कालो

चिबे हुन सकछ र रातो, कालो,पहेलो मिश्रण रानी चरी हुन सकछ ।

- चराको उडाइ, प्वांख कसरी फ़ैलिएको छ विचार गर्नुपर्दछ ।
- चराको आवाजको पनि ख्याल गर्नु पर्दछ जस्तै काफल पाक्यो भनेर इन्डियन कोइली कराउँछ तर कहिलेकाही एउटै चराले विभिन्न आवाज निकाल्ने गर्दछन् जुन बेला भने प्रत्यक्ष हेर्नु पर्ने हुन्छ ।
- वरिपरिको वातावरणको पनि ख्याल गर्नु पर्दछ । जस्तै: पानी नजिक कलचौडा पाईन्छ भने झाडी क्षेत्रमा काँडे भ्याकुर पाइन्छ ।
- चराले गुँड बनाएको स्थानको पनि ख्याल गर्नुपर्दछ ।
- चूच्योको लम्बाई, मोटाई, चराको बसाई, पुच्छरको फर्काई आदिलाई

सिपराजा बुङ्गेचरा

पित्तघन फूलबुडा

लामपुच्छे

सिविया

ख्याल गर्नुपर्दछ ।

- सम्बन्धित क्षेत्रको उचाईलाई पनि ख्याल गर्नुपर्दछ किन कि डाँफे मुनाल प्राय २००० मीटर भन्दा तल पाईदैन ।
- चरा निरीक्षण नियमित रूपमा गर्नुपर्दछ ।
- केही चराहरु तिनीहरुको आवाजको रेकर्ड सुनाएमा तपाईंको नजिक आउँछन् र तपाईं देख्न सक्नुहुन्छ ।

नेपालमा चराहरुसम्बन्धी कानुनी प्रावधान

नेपालमा चराहरुको लागि भनेर कुनै विशेष कानुनी प्रावधान नभएपनि श्री ५ को सरकारले २०२९ सालमा बनाएको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐनले केहीहदसम्म सो संरक्षणको लागि भूमिका खेल्दै आएको छ । जसअनुरूप केही आवश्यक कुराहरु यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

- वन्यजन्तु भन्नाले घरपालुवा बाहेक जुनसुकै जातिको स्तनधारी जन्तु, पक्षी, घसिनेजन्तु, माछा भ्यागुता र कीराफटयाङ्गालाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले फुल पार्ने जन्तुको फुल समेतलाई जनाउँछ ।
- दफा ५ छ र ज मा वन्यजन्तु, पक्षी वा जग्गालाई क्षती पुऱ्याउन तथा हातहतियार खर खजाना वा विष साथमा लैजान वा प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ ।
- दफा २६ (४) अनुसार संरक्षित पक्षी शिकार गरी मारेमा वा घाईते बनाएमा पाँच सय रुपैयादेखि दश हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा तीन महिना देखि दुई वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज, सनियमित प्राकृतिक आरक्ष वा वन्यजन्तु आरक्षभित्र अनुज्ञापपत्र नलिई संरक्षित पक्षी बाहेक अन्य पक्षी शिकार (जस्तै : भंगोरा) गरी मारेमा वा घाईते बनाएमा दुई सय रुपैयादेखि दश हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा तीन महिना देखि दुई वर्ष सम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- संरक्षित चराहरुमा कालो स्टर्क, सेतो स्टर्क, सारस चीर, डाँफे, मुनाल, खर मजुर, सानो खर मजुर, ठूलो धनेस पर्दछन् ।

पंक्षी पालनसम्बन्धी नयाँ कार्यनीति

वन्यजन्तुहरुको दीगो सरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग गरी आय एवं रोजगारीका अवसरहरुको वृद्धि गर्न श्री ५ को सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, सिंहदरवारद्वारा वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा अनुसन्धान कार्यनीति, २०६० लागू गरेको छ। जसअनुरूप डाँफे, मुनाल, त्रिरलगायतका चराहरु पालन पाइने भएको छ। पालन चाहने सघ सस्थाहरुले इजाजत तथा वीड प्राणी उपलब्ध गराएवापत दस्तुर तिर्नुपर्ने हुन्छ। डाँफेबाहेक सबै किसिमका चराहरुको लागि इजाजत वापत रु. ५००० र वीड प्राणीवापत प्रतिचराको रु. ५००० तिर्नुपर्ने हुन्छ।

ध्वांसे चिब्रे

स्वैरो वनजूल

सन्दर्भग्रन्थहरू

- Agarwal, S. (1996) A textbook of Biology. New Delhi
- Agerchrombie, M., Hickman, C. J. and Jhonshon, M.L. A Dictionary of Biology
Penguin reference books. Pages 284
- Childcraft. (1964) The how and why library, Volume 5. About animals, field
enterprises education corporation. Pages 335.
- Dawson, L. and Langman, M. (1995) Birds Behaviour. Introduction by Bill oddie
- Fleming, R.L. Sr, Fleming, R.L. Jr and Bangdel, L.S. (1984) Birds of Nepal, Third
edition. Kathmandu: Avalok.
- Inskipp, C., Inskipp, T. and Grimmett, R. (1999) Birds of the Indian Subcontinent.
- Inskipp, C. and Inskipp, T. (2001) A Popular guide to the Birds & mammals of the
ACAP.
- Inskipp, C. (1989) Nepal's Forest Bird, Their Status and Conservation, International
Council for Bird Preservation Monograph No.4.
- Mahapatra, G.B. (1989) A text book of Geology. CBS Publisher & Distributors.
Pages 366.
- Shrestha, T.K. (2000) Birds of Nepal, Field ecology, Natural history & conservation.
Pages 287.
- Sharma, P.D. (1995) Ecology and Environment. Sixth edition. Pages 520.
- Suwal, R.N. (2000) Ornithological Survey of Modi river watershed Area.
- Saha, K.B. (2001) Upper Mustang Biodiversity Conservation Project, Research
report series 4, A preliminary survey of Biodiversity in Upper Mustang ACAP,
KMTNC.
- Vivek, M. Birds and Animals Quize book. Pusthak Mahal, Delhi.
- वन तथा वातावरण र राष्ट्रिय निकुञ्ज सम्बन्धी ऐन नियमहरूको एकीकृत संगालो मुकालु बुक्स
एण्ड स्टेशनरी गौरीघाट, काठमाण्डौ ।
- हाशमी, ए. एच. (१९९१) विचित्र जीव जन्तु. पुस्तक महल दिल्ली १९९१
- गुरुङ, ज. व. (२०५७) वातावरणीय विज्ञान एक परिचय. एकता बुक्स काठमाण्डौ, नेपाल ।
- कार्यनीति (२०६०) वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा अनुसन्धान कार्यनीति, श्री ५ को सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ ।

नेपाल पंक्षी संरक्षण संघ Bird Conservation Nepal

नेपाल पक्षी संरक्षण संघ पक्षीविद्, पक्षी अवलोकन गर्ने व्यक्तिहरूको निकै पुरानो संस्था हो। सन् १९८२ मा स्थापित यस संस्थाको जनसाधारणमा चराहरूको बारेमा ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने, चराहरूको विविधता तथा जीवनचक्र बारे अनुसन्धान गर्ने, र चराहरूलाई पर्ने प्रमुख खतरा पत्ता लगाउने र तिनीहरूको वासस्थान संरक्षण गर्ने मूल सिद्धान्त रहेको छ। यो संस्था पक्षी संरक्षण सम्बन्धी नेपालको सर्वैभन्दा पुरानो, ठूलो जानकारी प्रदान गर्न सक्ने संस्था हो। पूर्णतया स्वयंसेवकबाट संचालित यस संस्थाको प्रमुख शक्तिको रूपमा यसका सदस्यहरू रहेका छन्। यस संस्थाको स्थापक अध्यक्ष श्री हरि शरण नेपाली काजीज्यू हुनुहुन्छ जो नेपालको प्रथम पक्षीविद् मानिनु हुन्छ। यस संस्थाका ११ जना संरक्षक, ७१ जना आजीवन सदस्य र थुप्रै साधारण सदस्यहरू रहेका छन्। यसका सदस्यहरू पक्षी सम्बन्धी जानकारी राख्न चाहने इच्छुक संरक्षणवादी, विद्यार्थी तथा जनसाधारणहरू नै रहेका छन्।

नेपाल पक्षी संरक्षण संघ राष्ट्रिय स्तरको सर्वैभन्दा भरपर्दो संस्था भएको छ। यस संस्थाले १५/१६ वर्ष अघिदेखिको चराहरूको स्थिति र संरक्षणका बारेमा जानकारी गराउँदै आएको छ। यसको प्रमुख उद्देश्य पक्षी र यिनीहरूको वातावरण र मानवसितको सम्बन्धको बारेमा जन साधारणलाई वातावरणीय शिक्षा दिनु हो। हालसम्म यो संस्था ४ वटा अन्तराष्ट्रिय स्तरको पक्षी सम्बन्धी संस्थाहरू नजिक रहेर काम गरिरहेका छ। ती संस्थाहरू Wetlands International, BirdLife International, Oriental Bird Club र World Pheasant Association हुन्। पूर्णतया स्वयंसेवकबाट संचालित हुनाले यस संस्थाले पक्षी संरक्षणका लागि जो कसैबाट पनि नैतिक, सामाजिक र आर्थिक सहयोगको अपेक्षा राख्दछ। यस संस्थाको बारेमा जानकारी तथा सहयोगका लागि निम्न ठेगानामा पत्राचार गर्न सकिने छ।

नेपाल पंक्षी संरक्षण संघ,

पो. ब. नं. १२४६५, काठमाण्डौ

फोन: ४४१७८०५, ४४३९२९६

वेब साईट : www.birdlifeneपाल.org

ब्राजु ब्राचार्य (डॉ. ब्राजु)

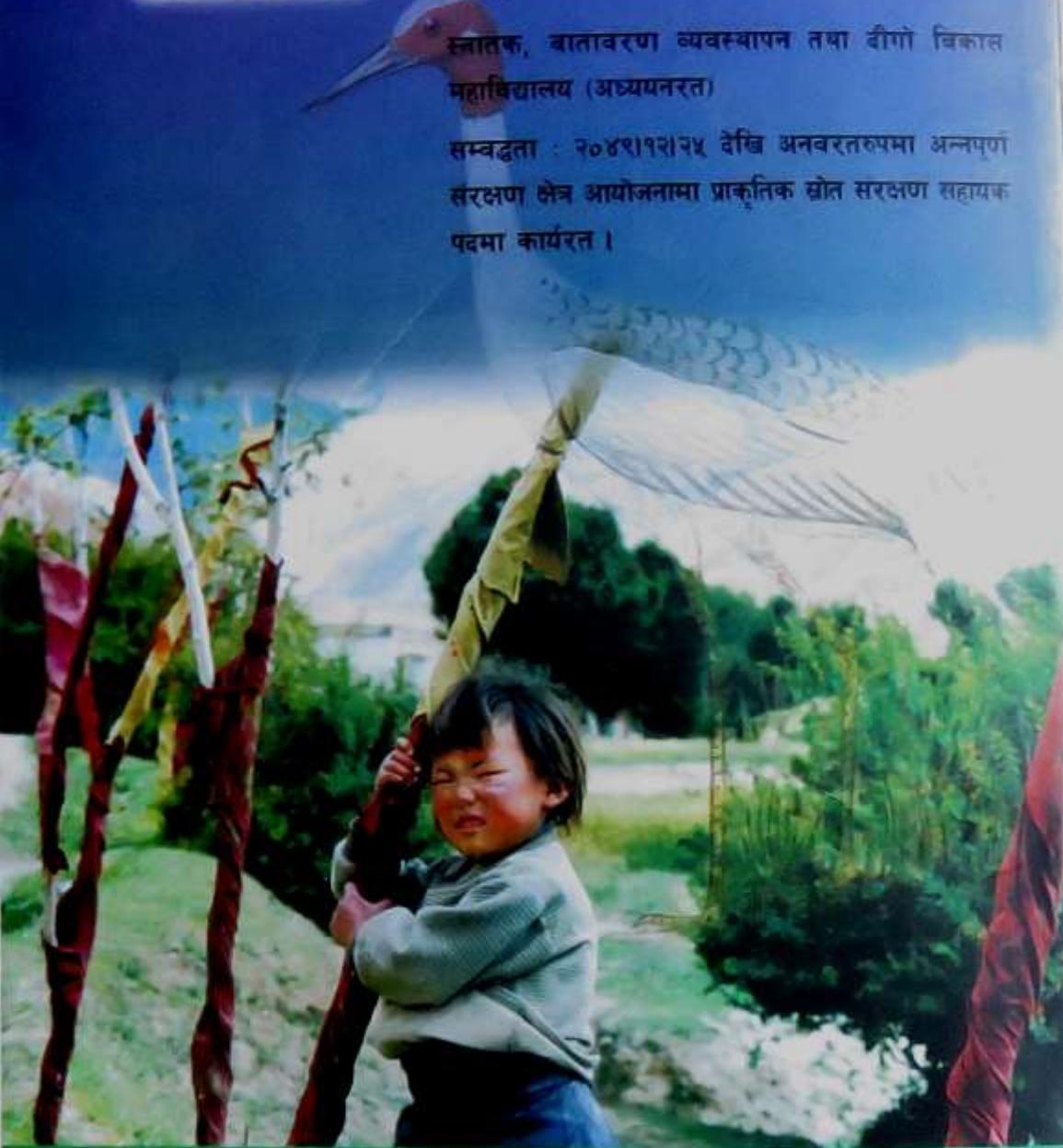
जन्म : वि.सं. २०२७/०३/१३

स्थायी बसोबास : पोखरा उपमहानगरपालिका-१३
गौडाको मुख, कास्की

शिक्षा : प्रविणता प्रमाणपत्र, वन विज्ञान अध्ययन संस्थान,
पोखरा

स्नातक, वातावरण व्यवस्थापन तथा बीगो विकास
महाविद्यालय (अध्ययनरत)

सम्बद्धता : २०४९।१२।२५ देखि अनवरतरूपमा अन्नपूर्ण
संरक्षण क्षेत्र आयोजनामा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण सहायक
पदमा कार्यरत।

संरक्षण भोत्रिका लागि

